

УДК.091.212+37.091.8-055.1/2]:159.923.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-982-994](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-982-994)

Бех Іван Дмитрович доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік), директор Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, тел.: (044)-455-53-48, <http://orcid.org/0000-0002-4763-1673>

Канішевська Любов Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, тел.: (044)-455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

Журба Катерина Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, тел.: (044)-455-53-48, <http://orcid.org/0000-0002-3854-4033>

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ОСМИСЛЕННІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування національної ідентичності школярів.

Мета статті – визначити сутність поняття «національна ідентичність» та способи її функціонування; розробити критерії і показники сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп та діагностичний інструментарій щодо виявлення рівнів сформованості національної ідентичності школярів.

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особистості, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації, як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті.

Наголосимо, що національна ідентичність як особливе соціальне явище має тенденцію до спрямованого становлення. Відтак є всі підстави констатувати конкретні способи функціонування цього утворення, або відповідні його механізми. Останні можливо розташувати у певній ієрархії (послідовності), основою якої доцільно покласти рівень причетності як засіб утвердження у національній ідентичності.

Першим, елементарним способом функціонування національної ідентичності виступає протиставлення. Тож уявлення громадян цього рівня способу функціонування національної ідентичності практично відбувається на основі фізично-комунікативних ознак, які не зачіпають національної своєрідності, а лише сигналізують про відповідну відмінність від представників іншої нації.

Наступним способом функціонування національної ідентичності є механізм безпосередньої належності до своєї нації. Відтепер, поняття чужої нації виноситься за скобки власних національних переживань. Усі перипетії цього масштабу розглядаються громадянами у власних національних межах.

Розвивально досконалим способом функціонування національної ідентичності необхідно вважати механізм національної свідомості. Сутністю останньої є те, що вона безпосередньо зачіпає категорію духовності, яка вже панує в суспільстві, визначаючи певні національні діяння.

Доцільно вичленити і такий спосіб функціонування національної ідентичності як механізм національної самооцінки і самоцінування. За допомогою цього механізму відбувається процес становлення стійкості національно-сутісної ідентичності, її збереження від певних зовнішніх руйнівних факторів, які неодмінно можуть проявлятися з меншою чи більшою силою. Зрозуміло, що національна стійкість є сумою душевних стійкостей її громадян.

Розроблено критерії та показники сформованості національної ідентичності школярів різних вікових категорій.

Розроблено діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості національної ідентичності у школярів.

Подальшого вивчення і розвитку потребують такі питання: розроблення відповідних методичних програм формування у зростаючій особистості національної ідентичності; вивчення потенційних можливостей гуманітарних дисциплін у контексті проблеми формування національної ідентичності школярів.

Ключові слова: національна ідентичність, українська національна ідентичність, критерії та показники сформованості національної ідентичності молодших школярів, молодших підлітків, старших підлітків, старшокласників, діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості національної ідентичності у школярів, національно-культурна ідентичність.

Bekh Ivan Dmytrovych Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Full Member (Academician) of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-48, <http://orcid.org/0000-0002-4763-1673>

Kanishevska Lyubov Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, Deputy Director on Scientific Experimental Work of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

Zhurba Kateryna Oleksandrivna Doctor of Educational Sciences, Professor, Leading Researcher of the Laboratory of national and patriotic education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-48, <http://orcid.org/0000-0002-3854-4033>

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY FOR SCHOOL STUDENTS IN THE MODERN SCIENTIFIC CONCEPT

Abstract. The article is devoted to the problem of forming national identity for school children.

The purpose of the article is to determine the essence of the concept of «national identity», how it might work in school settings, how to develop criteria and indicators for the formation of national identity of school children of different age groups, and to specify diagnostic tools for identifying the levels of the formation of national identity in school children.

Ukrainian national identity is the ideological and value core of an individual's life. Individuals as a subject of national identity are firmly aware of their belonging to the Ukrainian nation, as a creator of spiritual and cultural values; they develop their own meaningful formations that make up its higher self-image, and realize it in a dignified life.

Let us emphasize that national identity as a special social phenomenon has a tendency to become directed. Therefore, there is every reason to ascertain the specific ways of functioning of this formation, or its corresponding mechanisms. The latter can be placed in a certain hierarchy (sequence), based on which it is advisable to put the level of involvement as a means of establishing national identity.

The first, elementary way of functioning of national identity is opposition. Therefore, citizens at this level perceive the way national identity functions practically on the basis of physical and communicative features that do not affect national identity, but only signal a corresponding difference from representatives of another nation.

The next way in which national identity functions is through the mechanism of direct belonging to one's own nation. The concept of a foreign nation is taken out of the brackets of one's own national experiences. All vicissitudes of this scale are viewed by citizens within their own national boundaries.

The mechanism of national consciousness should be considered a developmentally perfect way of functioning of national identity. The essence of the latter is that it directly affects the category of spirituality that already prevails in society, determining certain national actions.

It is advisable to single out such a way of functioning of national identity as a mechanism of national self-esteem and self-valuation. With the help of this mechanism, the process of formation of the stability of the national-essential identity occurs, its preservation from certain external destructive factors, which can certainly manifest themselves with less or more force. It is clear that national stability is the sum of the mental stability of its citizens.

Criteria and indicators of the formation of national identity of schoolchildren of different age categories have been developed.

A diagnostic toolkit has been developed to identify the levels of national identity formation among schoolchildren.

The following issues require further study and development: development of appropriate methodological programs for the formation of national identity in a growing individual; study of the potential opportunities of humanitarian disciplines in the context of the problem of the formation of national identity of schoolchildren.

Keywords: national identity, Ukrainian national identity, criteria and indicators of the formation of national identity in younger schoolchildren, younger adolescents, older adolescents, high school students, diagnostic tools for identifying the levels of national identity formation in schoolchildren, national-cultural identity.

Постановка проблеми. Національна ідентичність – унікальне явище, що є символом гармонійного розвитку народу, особливо у час його найбільших напружень. Утверджуючись у загальній ідейно-ціннісній подібності, вона призводить до його єдності як кінцевого стану. Останній конститує всенародне прагнення і в той же час неперевершене досягнення, на основі якого й можуть вершитися суспільно важливі справи, що сягають справжніх височин нації [1, с. 5].

Актуальність дослідження підтверджується низкою нормативно-правових актів: Законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Про основи національного спротиву» (2022 р.), Постановою Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015 р.), Стратегією національно-патріотичного виховання на 2020-2025 рр. (2019 р.); Стратегією воєнної безпеки України (затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121), у закордонних документах – Концепції ЮНЕСКО «Про значення культурної спадщини для суспільства» (2005 р.), «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» (2012 р.), де наголошується на необхідність формування в молодого покоління спільної відповідальності за долю української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національної ідентичності учнівської та студентської молоді знайшла відображення в дослідженнях сучасних вчених: І. Бега [1;3], С. Бойко[2],

К. Журби [3], Л. Канішевської [4;5], О. Матвієнко [6], О. Пометун [7], Н. Силенко [6], Г. Філіпчука [8], С. Федоренко [3], І. Шкільної [3] та ін.

У монографії Г. Філіпчука «Національна ідентичність: культурно-освітній вимір» висвітлено важливі проблеми націо-державотворчих процесів, обґрунтовано сутнісні завдання щодо реалізації головного пріоритету – виховання української нації. Дослідник акцентує увагу щодо ролі національної культури та освіти у формуванні спільної свідомості українців, підкреслюючи необхідність упровадження у зміст освіти цінностей, які творять національну ідентичність, оберігають і зміцнюють найбільш значущу вартість Народу – соборну Державність.

Г. Філіпчук пропонує авторські моделі і підходи стосовно значущих цілей Стратегії сталого розвитку України, національно-патріотичного і громадянського виховання молоді, розвитку людського капіталу, удосконалення змісту освіти «впродовж життя» на основі принципів україно-людиноцентризму і культурно-природовідповідності [8].

Дослідники І. Бех, К. Журба, О. Докукіна, С. Федоренко, І. Шкільна у монографії «Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка» розкривають основні виклики щодо формування національно-культурної ідентичності підлітків: зовнішні (ідеологічний, ціннісна забезпеченість, релігійний, історична упередженість, маніпулювання свідомістю, естетико-ціннісної спрямованості) і внутрішні (національна самоідентифікація особистості, яка втілюється в почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці»). Авторами доведено, що основою формування національно-культурної ідентичності у підлітків є: національний світогляд, національна культура, рідна мова, національний ідеал. Виявлені базові моральні цінності національно-культурної ідентичності: свобода, справедливість, любов, відповідальність. Обґрунтовано педагогічні умови формування у підлітків національно-культурної ідентичності: створення національно-культурного виховного середовища в закладі загальної середньої освіти; підготовка вчителів до формування національно-культурної ідентичності підлітків; використання виховного потенціалу позаурочної виховної діяльності закладів загальної середньої освіти; взаємодія сім'ї і школи у формуванні національно-культурної ідентичності підлітків [3, с. 23].

У статті Л. Канішевської «Підготовка майбутніх учителів до формування національно-культурної ідентичності у молодших підлітків» висвітлено зміст спецсемінару для педагогів «Виховуємо національно-культурну ідентичність у молодших підлітків», завданнями якого є: сприяти поглибленню знань майбутніх учителів щодо сутності поняття «національно-культурна ідентичність»; знання складників національно-культурної ідентичності; моральних цінностей (свободи, гідності, відповідальності, любові, справедливості) як основи формування у молодших підлітків національно-культурної ідентичності; розкрити особливості формування національно-культурної ідентичності

у молодших підлітків; ознайомити студентів із методикою діагностики рівнів сформованості національно-культурної ідентичності у зазначеній категорії здобувачів освіти; поглибити знання студентів щодо форм і методів формування у молодших підлітків національно-культурної ідентичності; потенціалу взаємодії школи і сім'ї у формуванні національно-культурної ідентичності молодших підлітків. Запропоновано цикл занять для педагогів: «Теоретичні аспекти проблеми формування у підлітків національно-культурної ідентичності» (лекція); «Особливості формування національно-культурної ідентичності у молодших підлітків» (семінар-практикум); «Методика діагностики рівнів сформованості національно-культурної ідентичності у молодших підлітків» (семінар-практикум); «Форми і методи формування у молодших підлітків національно-культурної ідентичності» (лекція); «Взаємодія школи і сім'ї як чинник формування у молодших підлітків національно-культурної ідентичності» (семінар-практикум) [5, с. 972].

У статті С. Бойко «Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни» визначено шляхи її формування, а саме: поширення арсеналу спілкування українською мовою; доступ до правдивої інформації та розвиток критичного мислення; формування національної свідомості та самосвідомості; культивування національної гідності та протистояння проявам національної меншовартості; впровадження ефективних реформ; подолання ксенофобії та нетерпимості; дотримання політичної рівності громадян України, вираженої в чинній системі прав і обов'язків, звернення уваги та спільність громадянської культури та ідеології; виховання молоді на основі національних цінностей [2, с. 20].

Проте проблема визначення сутності поняття «національна ідентичність» та способів її функціонування; розроблення критеріїв і показників сформованості національної ідентичності школярів не знайшла належного висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – визначити сутність поняття «національна ідентичність» та способи її функціонування; розробити критерії і показники сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп та діагностичний інструментарій щодо виявлення рівнів сформованості національної ідентичності школярів.

Виклад основного матеріалу. *Національна ідентичність* – одне з вершинних, тобто межових утворень, яке відображає особливий (сенсоохоплювальний) стан людей як реальної спільності. Наголос на спільності означає, що ця сутнісна ознака є явищем розвивальним, по-перше, у часі, а конкретніше у часі історії. По-друге, цей часовий простір людей завжди наповнений певними, властивими лише їм, змістом важливої для них діяльності і відповідних духовно-моральних властивостей. У цьому значенні доцільно представляти людей у категорії народу. А останній, якщо він об'єднаний спільністю мови і території, внутрішніми рисами характеру, як основи

самобутньої культури та необхідними економічними відносинами, кваліфікуватимемо нацією.

У даному сенсі доцільно вести мову про українську націю (етнонацію), або націю українців як головний її маркер. Тут національна ідентичність, що характеризується спільністю, відтепер набуває динамічного, діяльно-розвивального сенсу як *національного уподібнення*, як відповідного процесу, як всезагального (народного) тяжіння до ідеалів-цінностей, які пов'язані, більше того, спричиняються глибокою свідомістю та високими почуттями. Вони ж (ці психологічні параметри) у кінцевому підсумку апелюють до всієї нації. Тож така особистість має право заявити: «Я є нація, а нація – це Я».

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особистості, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації, як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті.

Прийнято вважати, що українська нація історично консолідувалася верховними цінностями соборності, самобутності, волі й гідності. Все ж використовуючи принцип доповнюваності, вважаємо за необхідне більш глибоко проаналізувати верховну цінність соборності, як символ нації, надати їй однозначного змістовного функціонування як орієнтовної основи духовно спрямованої дії. У звичному вжитку під соборністю розуміється єдність цінностей певного етносу, взаємне духовне збагачення і розвиток.

Роблячи наголос на взаємності означеної цінності, на індивідуальному рівні доцільно зважати на те, що поняття «соборності нації» має своїм підґрунтям категорії український «родиноцентризм» і «груподомінантність». Якраз через вправління у цих категоріях як цінностях і загальних способах спільного життя можливо піднятися до єдності національного рівня і утверджуватись у ній всьому українському народу.

Тож не існує власне ізольованої особистості, оскільки вона народжується і розвивається в умовах соціальної організації з її необхідними духовно-моральними настановами. Останні ж передаються від покоління до покоління у кращих своїх зразках, зафіксованих чи у відповідних текстах, чи у формі усних народних (виховних) традицій. Усе ж, щоб такий соціально-ціннісний рух відбувся, необхідно щоб ці його настанови набули рівня переконання. Тож і говорять про культуру як ауру людської ціннісної непохитності. У іншому випадку певні соціально-духовні надбання не залишають міцного сліду і наступному поколінню доведеться таку культурну діяльність починати з чистого листа, відтворюючи її в нових умовах.

Ще раз наголосимо, що національна ідентичність як особливе соціальне явище має тенденцію до спрямованого становлення. Відтак є всі підстави

констатувати конкретні способи функціонування цього утворення, або відповідні його механізми. Останні можливо розташувати у певній ієрархії (послідовності), основою якої доцільно покласти рівень причетності як засіб утвердження у національній ідентичності.

Першим, елементарним способом функціонування національної ідентичності виступає *протиставлення*. За цього механізму нація, яка тяжіє до власної ідентичності, ще далека від оформленості у своїй місії всезагального сутнісного уподібнення. Це є ознакою того, що громадяни на індивідуальному рівні здійснюють власну життєдіяльність переважно у різних формах зовнішнього наслідування, сприймають широко усталені традиції трудових і міжлюдських відносин. Вичленення національної приналежності відбувається здебільшого за зовнішніми родовими ознаками та притаманними конкретній території способами мовленнєвої взаємодії.

Тож уявлення громадян цього рівня способу функціонування національної ідентичності практично відбувається на основі фізично- комунікативних ознак, які не зачіпають національної своєрідності, а лише сигналізують про відповідну відмінність від представників іншої нації. Формується, таким чином, універсальна установка «свої – чужі». І якраз за цієї альтернативи така нація дотримується певних соціальних правил у соціокультурних поглядах щодо себе й інших як не таких як ми. «Ми – свої» – стає первинним символом членів суспільства, яке ще далеке від глибокого психологічного самоусвідомлення. За такого внутрішнього стану можуть виникнути сприятливі умови й для національного егоїзму зі всіма його негативними тенденціями.

Наступним способом функціонування національної ідентичності є механізм *безпосередньої належності до своєї нації*. Відтепер, поняття чужої нації виноситься за скобки власних національних переживань. Усі перипетії цього масштабу розглядаються громадянами у власних національних межах. Тож нація як система на рівні усвідомлення стає відносно закритою, і цим самим розвивальні можливості всієї нації значно збільшуються. Однак згадане усвідомлення ще представляється лише як «образ нації», якому не дістає відповідної смислоспрямованої диференціації у національно-сутнісних характеристиках. Та незважаючи на це, розвивається «чуття єдиної національної родини», і певна особа вболіває за своє національне коріння; і воно ж за принципом емоційної індукції може ширитися на значний соціальний загал. Тут єдність як показник національного уподібнення ще функціонує як нерозчленоване національне бачення і відповідне ставлення. І лише вправляючись у такому національному світосприйнятті, її члени набувають практичного досвіду діяльності національної ваги.

Розвивально досконалим способом функціонування національної ідентичності необхідно вважати механізм *національної свідомості*. Сутністю останньої є те, що вона безпосередньо зачіпає категорію духовності, яка вже панує в суспільстві, визначаючи певні національні діяння. У цьому плані

духовна свідомість є більш складним утворенням ніж свідомість чисто інтелектуальна. Тож відтепер поняття «цінність» стає інтегратором національної ідентичності, піднімаючи її на вищий ступінь. Прикметно, що за цим універсальним духовним утворенням утримується цілісна система конкретних ціннісних конструктів. Однак усі вони у своїй єдності відображають національну специфіку, тобто такі вартості, що притаманні саме цій нації, хоча певні ціннісні елементи можуть бути співзвучними й з іншими націями. А це є, у свою чергу, основою міжнаціонального збагачення й міжнаціонального продуктивного цілепокладання та ціледіяння.

Звичайно, що означений національний спосіб вимагає розвитку людини як досконалої особистості, яка використовуючи ці особистісні надбання, однозначно проектує (на рівні індивідуальної самосвідомості) на прийняття ціннісних індикаторів, що презентують національну ідентичність. Ці індикатори як духовні константи й забезпечують сталий розвиток нації у теперішньому, і є продуктивною основою для необхідного національного прогнозу на майбутнє.

На кінець, доцільно вичленити і такий спосіб функціонування національної ідентичності як механізм *національної самооцінки і самоцінування*. За допомогою цього механізму відбувається процес становлення стійкості національно-сутнісної ідентичності, її збереження від певних зовнішніх руйнівних факторів, які неодмінно можуть проявлятися з меншою чи більшою силою. Зрозуміло, що національна стійкість є сумою душевних стійкостей її громадян.

Такої душевної проби нація у своїх згуртованих діяннях має сповна відчувати самоефективність, яка неодмінно переростає у почуття самоцінування як утвердження у своїй справедливій національній гордості.

Розкриті нами способи функціонування національної ідентичності є важливі з огляду на конкретні теоретичні уявлення стосовно цієї проблеми. У той же час вони слугуватимуть необхідним підґрунтям для відповідних методичних програм формування зростаючої особистості основ національної ідентичності.

Розроблено критерії та показники сформованості національної ідентичності школярів різних вікових категорій.

Критерії і показники сформованості національної ідентичності молодших школярів.

Когнітивний критерій: усвідомлення себе членом сім'ї, учнем, жителем міста/села, як сутнісною часткою українського народу; знання родоvodu; знання української мови, української літератури (народного етикету); прислів'їв, приказок, пісень; знання і повага національних символів.

Емоційно-ціннісний критерій: любов до батьків, до родини, найближчого людського довкілля, міста/села; бажання жити в Україні; ціннісне ставлення до України; інтерес до вивчення мови, фольклору, звичаїв і традицій українців;

інтерес до етнокультурного життя українців у різних регіонах; прояви чуйності та емпатії до інших людей, які є тимчасово переміщеними; гордість за досягнення українців.

Вольовий критерій: намагання долучитися до спільної діяльності на благо міста/села, громади; дотримання слова, відповідальне виконання доручення і обов'язків.

Діяльнісний критерій: участь у патріотичних святах; дотримання правил поведінки; дбайливе ставлення до природи, традицій, міста/села; участь у громадській діяльності з метою зробити свій внесок у розвиток рідного краю; послуговування українською мовою.

Критерії і показники сформованості національної ідентичності молодших підлітків 5-6 класи.

Когнітивний критерій: усвідомлення своєї приналежності до родини, роду, народу, нації; усвідомлення себе українцем як носієм національно-ціннісної самобутності; знання української мови, історії, культури, традицій, фольклору; розуміння духовно-моральних цінностей; державних і народних символів; усвідомлення гуманістично-орієнтованої ролі України та українців у світі.

Емоційно-ціннісний критерій: дієва причетність до реалій життя та історії України, здобутків української нації, переживання драматичних сторінок життя українського народу; переживання гордості за Україну та українців у поступі до самозбереження, самовдосконалення, самоініціація.

Вольовий критерій: здатність бути рішучим щодо власних рішень участі у громадському житті класу, брати на себе відповідальність за виконання доручень чи добровільно взятих зобов'язань.

Діяльнісний критерій: активна участь у житті класу і школи; ініціативність та здатність досягти поставленої мети задля громади; сумлінне виконання обов'язків, доручень індивідуальних і групових; посиљна участь у патріотичних заходах і проєктах.

Критерії і показники сформованості національної ідентичності старших підлітків 7-9 класи.

Когнітивний критерій: усвідомлення своєї національної подібності як духовної єдності; знання історичного поступу України, боротьби за незалежність і свободу, необхідності збереження культурних і духовних надбань; розуміння важливості повсюдного послуговування українською мовою; знання основних державних інституцій і принципів демократизму.

Емоційно-ціннісний критерій: віра в український народ, його здатність об'єднатися заради спільного доброорієнтованого майбутнього; бажання бути корисним для своєї країни, народу; інтерес до культурно-духовної спадщини українського народу.

Вольовий критерій: вияв наполегливості та ініціативності, творчого підходу до спільної діяльності, спрямованої на благо громади; наявність цілей

і планів для спільної діяльності; вміння завжди тримати слово, завершувати розпочате.

Діяльнісний критерій: активна участь в органах самоврядування школи, класу, здатність протистояти антиукраїнській ідеології, виявляти ворожі впливи та протистояти їм; відстоювання своєї громадянської позиції та національних інтересів.

Критерії і показники сформованості національної ідентичності старшокласників.

Когнітивний критерій: усвідомлення своєї національної та етнічної ідентичності у її смислоціннісних пріоритетах; знання своїх прав і обов'язків у демократичному суспільстві; стійкі знання та оцінні судження про національні цінності, національні інтереси, ідеали, спільну національну ідею.

Емоційно-ціннісний критерій: дієво-творчий оптимізм щодо майбутнього української нації, історичної долі України, бажання жити в Україні, відновлювати і розвивати її.

Вольовий критерій: високоусвідомлена готовність відстоювати Україну, її територіальну цілісність і незалежність, відповідальність за долю України; відстоювати честь і гідність України на різних рівнях; прагнення зробити свій внесок у розвиток України.

Діяльнісний критерій: уміння і навички демократичної поведінки, громадянська позиція та активна участь у громадському житті; уміння брати відповідальність та виконувати обов'язки різного суспільного масштабу; уміння протистояти антиукраїнській ідеології; уміння працювати в команді для досягнення важливих цілей; навички самоактивності та самоорганізації.

Розроблено діагностичний інструментарій для виявлення рівнів вихованості національної ідентичності у школярів.

Молодші школярі: бесіда, опитування з варіантами відповідей, інтерв'ю, закриті анкетування, тестові завдання, аналіз творчих робіт (малювання, міні-твори), розповіді, методика незакінченого речення, прожективні методики, ігри, моральні дилеми, методика незалежних характеристик, пряме і опосередковане педагогічне спостереження.

Молодші підлітки 5-6 класи: анкетування (відкрите і закриті), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (малювання, міні-твори), ігрові методики, обговорення, бесіди, ранжування, метод експертних оцінок, тестові завдання, проблемні ситуації, моральні дилеми, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, пряме і опосередковане педагогічне спостереження.

Старші підлітки 7-9 класи: анкетування (відкрите і закриті), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (міні-твори, твори-роздуми, ессе, творчі завдання), проблемні ситуації, моральні дилеми, ділові ігри, дискусія, ранжування, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, робота у фокус-групах, пряме і опосередковане педагогічне спостереження.

Старшокласники: анкетування (відкрите і закрите), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (твори, міні-твори, твори-роздуми, ессе, творчі завдання), проблемні ситуації, моральні дилеми, моделювання ситуацій, ділові ігри, ранжування, діалог, полілог, дискусія, форум-театр, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, проекти, робота у фокус-групах, пряме і опосередковане педагогічне спостереження, методи самодіагностики, самоспостереження.

Висновки. Визначено сутність поняття «національна ідентичність». Схарактеризовано способи формування національної ідентичності: 1) протиставлення (перший, елементарний спосіб); 2) механізм безпосередньої належності до своєї нації; 3) механізм національної свідомості; 4) механізм національної самооцінки та самоцінування.

Розроблено критерії та показники сформованості національної ідентичності школярів різних вікових категорій.

Розроблено діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості національної ідентичності школярів.

Подальшого вивчення і розвитку потребують такі питання: розроблення відповідних методичних програм формування у зростаючій особистості національної ідентичності; вивчення потенційних можливостей гуманітарних дисциплін у контексті проблеми формування національної ідентичності школярів.

Література:

1. Бех І. Д. Національна спорідненість як вищий прояв національної ідентичності. *Утвердження української національної та громадянської ідентичності*: монографія /за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». 2024. С. 5; 32–44.
2. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*, 2022. Вип. 30. С. 17–22.
3. Журба К. О., Бех І. Д., Доукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ, 2019. 150 с.
4. Канішевська Л. Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного вітчизняного педагогічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук Humanities science current issues* : міжвуз. зб. наук. пр. Дрогобич, 2020. Вип. 34. Т.3. С. 204–210.
5. Канішевська Л. В. Підготовка майбутніх учителів до формування національно-культурної ідентичності у молодших підлітків. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*, 2024. № 8 (26) С. 972–981.
6. Матвієнко О. В., Силенко Н. І. Вплив української народної педагогіки на формування національно-культурної ідентичності учнів молодшого шкільного віку. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2022. Вип. 44. С. 175–180.
7. Пометун О. Навчання історії і громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український Педагогічний журнал*, 2023. Вип. 2. С. 62–72.
8. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2016 304 с.

References:

1. Bekh I. D. Natsionalna sporidnenist yak vyshchyi proiav natsionalnoi identychnosti. [National affinity as the highest manifestation of national identity]. *Utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: monohrafiia /za zah. red. K. Zhurba, O. Reipolska.* Kyiv : «Komprint». 2024. S. 5; 32–44. [in Ukrainian].
2. Boiko S. Formuvannia natsionalnoi identychnosti ukrainskoi molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Formation of the national identity of ukrainian youth in the conditions of the russian-ukrainian war]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 2022. Vyp. 30. S. 17–22. . [in Ukrainian].
3. Zhurba K. O., Bekh I. D., Dokukina O. M., Fedorenko S. V., Shkilna I. M. Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka. [National and cultural identity in the formation of a teenager] : monohrafiia. Kyiv, 2019. 150 s. [in Ukrainian].
4. Kanishevska L. Fenomen «natsionalno-kulturna identychnist» yak problema suchasnoho vitchyznianoho pedahohichnoho dyskursu. [The phenomenon of «national and cultural identity» as a problem of modern national pedagogical discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk Humanities science current issues : mizhvuz. zb. nauk. pr. Drohobych*, 2020. Vyp. 34. T.3. S. 204–210. [in Ukrainian].
5. Kanishevska L. V. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti u molodshykh pidlitkiv. [Reparation of future teachers for the formation of national and cultural identity in young teenagers]. *Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»): zhurnal*, 2024. № 8 (26) S. 972–981. [in Ukrainian].
6. Matviienko O. V., Sylenko N. I. Vplyv ukrainskoi narodnoi pedahohiky na formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti uchniv molodshoho shkilnoho viku. [Features of the formation of the national and cultural identity of children of primary school age in extracurricular activities]. *Innovatsiina pedahohika: naukovyi zhurnal*. 2022. Vyp. 44. S. 175–180. [in Ukrainian].
7. Pometun O. Navchannia istorii i hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy. [Teaching history and civic education as s factor in forming the national and civil identity of students in the war and post-war development of Ukraine]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal*, 2023. Vyp. 2. S. 62–72. [in Ukrainian].
8. Filipchuk H. Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir: monohrafiia. [National identity: cultural and educational dimension.]. Chernivtsi: Druk Art, 2016 304 s. [in Ukrainian].